

Tadeusz Lewaszekiewicz*

Uniwersytet Adama Mickiewicza
Poznań

Wiesław Wydra**

Uniwersytet Adama Mickiewicza
Poznań

„Słoweńskie/karyńskie/podjuńskie” (?) liczebniki w łacińskim rękopisie z trzeciej ćwierci XII wieku (Heiligenkreuz, Cod. 250)

1. Uwagi wstępne

W bibliotece opactwa cysterskiego w Heiligenkreuz w Dolnej Austrii, założonego w 1133 roku, znajduje się niezwykły rękopis¹, który wyróżnia się

---

* Tadeusz Lewaszekiewicz, Professor, Adam Mickiewicz University, Institute of Polish Philology, Poznań, Poland.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0676-9841>.

e-mail: lewta@interia.pl.

** Wiesław Wydra, Professor, Adam Mickiewicz University, Institute of Polish Philology, Poznań, Poland.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8126-677X>.

e-mail: wydra@amu.edu.pl.

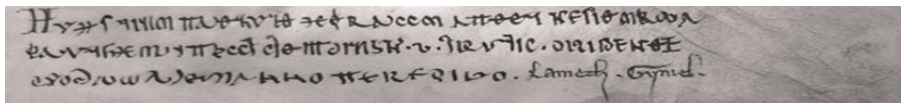
¹ Wszystkie materiały do tego artykułu otrzymaliśmy od Pana Profesora dra Aloisa Haidingera z Wiednia oraz Pani Profesor dr Herrad Spilling ze Stuttgartu, za co składamy wyrazy wdzięczności, należą się one również ś. p. Profesorowi Edwardowi Potkowskiemu, który w tej sprawie był pośrednikiem.

zapisanymi w języku słowiańskim dziesięcioma kustoszami². Rękopis opatrzony jest sygnaturą Cod. 250, pochodzi z trzeciej ćwierci XII w., liczy 181 kart pergaminowych i zawiera następujące dzieła³: Iohannes Cassianus: *Conlationes* (*Collationes patrum*), Pars II-III, k. 1-167r, oraz Prosper Aquitanus: *Liber contra collatorem*, cap. 13-22, k. 169-181v. K. 168r jest niezapisana, lecz na jej odwrotnej stronie (k. 168v) kopista pierwszego tekstu w odbiciu lustrzanym wpisał rodzaj kolofonu⁴ z anatemą, poświadczającą przynależność rękopisu do opactwa w Heiligenkreuz, który przytaczamy za Kathariną Kaską (2014):

Iste liber pertinet proprie ad sanctam Mariam matrem domini nostri Jhesu Christi in titulo qui dicitur Sancte Crucis. Quem si quis in proprios usus redegerit, nisi digna penitentia conversus ob hoc deo satisfecerit et quod accepit plene ac fideliter restituerit, in die domini anathema sit et in extremo examine penas luat divina ultione. Amen.

Altman sanctorum servus(?) factus monachorum
 Parvus et hunc parvum scribens aliquando libellum.
 Hunc si quis furum presumit tollere librum
 Confestim bannis feriat ab ore tonantis.
 Ut si non reddat dampnum sine fine rependat.

Niżej (już nie w odbiciu lustrzanym) znajdują się trzy wersy tekstu z użyciem alfabetu greckiego, które dotychczas nie zostały odczytane, a których podobiznę tu zamieszczamy:

Kopista w dwóch kustoszach użył greckiej litery Θ (*devēt* i *desēt*), dlatego ta zapiska nas szczególnie interesuje, bo dowodzi, że kopista znał grekę. O jej znajomości świadczą zresztą również wtręty w języku greckim w tekście, które spotykamy m. in. na k. 23v, 24r, 36v, 45v, 56.

Kustoszami w języku słowiańskim i zarazem przy pomocy cyfr rzymskich zostało oznaczonych dziesięć pierwszych składek rękopisu (k. 1-80), które są

² Według SWO 1995: 625 **kustosz/kustoda** to: „1. cyfra lub litera określająca kolejność składek starożytnych i średniowiecznych rękopisów. 2. w starodrukach pierwsze słowo lub pierwsza sylaba z następnej strony umieszczona u dołu każdej strony. < od łac. *custos*, *custodis* ‘stróż’ >”.

³ Dokładny opis rękopisu zob. F. Lackner, A. Haidinger, [w:] *manuscripta.at* Mittelalterliche Handschriften in Österreich https://manuscripta.at/hs_detail.php?ID=30416; zob. też: B. Gsell 1891: 183. Fotografie całości rękopisu znajdują się na stronie: <https://www.scriptoria.at/cgi-bin/digi.php?ms=AT3500-250> (dostęp 15.08.202).

⁴ SWO 1995: 566: „**kolofon** notka informacyjna zawierająca tytuł, nazwisko autora, kopisty lub drukarza, miejsce i datę druku”; czasem również inne informacje.

kwaternionami⁵. Każdy z dziesięciu kustoszy obramowany jest starannie liniami tworzącymi prostokąt. Pisząc dalej, kopista zrezygnował już ze słownych oznaczeń składek i wpisywał tylko cyfry rzymskie, lecz z nich ocalała tylko jedna: *XIII*. (k. 97r), reszta podczas oprawiania rękopisu została zapewne obcięta. Podwójne sygnowanie pierwszych dziesięciu składek, słownie i cyframi, wyróżnia ten rękopis i wydaje się dziwne, zwłaszcza że użyto tu liczebników słowiańskich. Kopista zatem był zapewne pochodzenia słowiańskiego (jednonarodowościowego lub słowiańskiego mieszanego) i potrafił posługiwać się w piśmie swoim rodzimym językiem lub kilkoma językami słowiańskimi, mógł też być pochodzenia niesłowiańskiego ze słowiańską kompetencją językową w zakresie jednego lub kilku języków słowiańskich. Kustoszy nie wpisywał tylko na swój użytek, stanowiły również wskazówkę dla introligatora, może słowiańskiego pochodzenia, w jakiej kolejności oprawić składki.

	Transliteracja	Transkrypcja
k. 8v:	ET .I^o . (<i>primus</i>) NO .	edno
k. 16v:	DRV .II° . (<i>secundus</i>) GI .	drugi
k. 24v:	TRE .III° . (<i>tertius</i>) TIGI .	tretiji
k. 32v:	CeS .III° . (<i>quartus</i>) TIRI .	četiry
k. 40v:	Pa .V^o . (<i>quintus</i>) NT¹ .	pęt
k. 48v:	SCI² .VI° . (<i>sextus</i>) ZT .	šest
k. 56v:	ZED .VII° . (<i>septimus</i>) EM .	sedem
k. 64v:	OZ .VIII° . (<i>octavus</i>) ZEM .	osem
k. 72v:	DE .VIII° . (<i>nonus</i>) WANØ .	devęt
k. 73r:	DE³ .X^o . (<i>decimus</i>) ZeNØ .	desęt

¹NT – ligatura. ²SCI – tak zapewne w rękopisie; nad **I** znajduje się jednak łuczek (jakby znak abreviacji), być może łuczkiem tym kopista przedłużył literę **I**, przerabiając ją na **f**; niewykluczone też, że drugą literę należy czytać jako **e**, a nie **C**, wtedy litery te można by transliterować: **Sef**.⁶ ³DE – z prawego boku u góry litery **E** wpisane **c** (**DE^c**). 9 w górnych indeksach przy wszystkich rzymskich cyfrach oznacza w łacinie końcówkę *-us*.

⁵ SWO 1995: 629: „kwaternion 1. *bibl.* zeszyt rękopiśmienny składający się z czterech kart pergaminu lub papieru”.

⁶ Uwaga Recenzenta: „mam wątpliwości, czy ów łuczek nad literą **i** w zapisie liczebnika ‘6’, o którym mowa w wyjaśnieniu 2 do transliteracji, miał ją przedłużyć i przerobić na **f**; może to zwykła pomyłka, tj. przedwczesne (niepotrzebne) nadpisanie nad **i** znaku podobnego do tego, który następnie został zamieszczony nad **i** w rzymskiej szóstce?; a może ten łuczek to fragment nadpisanego **x** – pod wpływem łac. *sex* (podobną sytuację mamy w ‘10’, gdzie nadpisane **c** można tłumaczyć wpływem łac. *decem*)?; niewykluczone, że **i** z „łuczkiem” oznacza *ie* ($\leq e$) – po dyftongizacji w zgłosce dłuższej (wtedy rozpatrywany zapis należałoby odczytać jako *šiest*); **C** nie wygląda tutaj na **e**, **a f** ($= s$), z uwagi na występujące dalej **Z** ($= s$), raczej byłoby zbędne”.

W tym momencie stwierdzamy jedynie, że chodzi o zapisy liczebników słowiańskich. Dopiero w końcowej części artykułu spróbujemy wysunąć hipotezę, jaki język lub języki one reprezentują.

Połączenia literowe *an* (**PaNT**, **DEWANΘ**) oraz *en* (**DEZeNΘ**) niewątpliwie poświadczają samogłoski nosowe (tj. kontynuanty psł. *ę). Wobec tego niezbędne jest przywołanie chociaż zwięzłych ustaleń porównawczej fonologii i fonetyki słowiańskiej na temat kontynuantów prasłowiańskich nosówek w językach słowiańskich. Do historyczno-porównawczego językoznawstwa słowiańskiego odwołujemy się oprócz tego w innych kwestiach językowych.

Jesteśmy wdzięczni Recenzentowi za cenne poprawki oraz propozycje interpretacyjne. W przypisach zamieszczamy kilka Jego sugestii, które mogą być przydatne w dalszej dyskusji nad treścią artykułu.

2. Charakterystyka pisowni rękopisu

Niezbędny jest komentarz dotyczący kształtu kilku liter. Litera *e* różni się nieco w zapisach: liczebnika '1', liczebnika '3.'⁷ (słabo widoczna lub pominięta dolna laseczka pozioma) oraz liczebników: '7', '8', '9', '10'.

W zapisach liczebników od '7' do '10' litera *e* jest podobna do cyrylicckiego *ε* (różni się z pewnością od majuskułowego *E* w liczebnikach '1' oraz '3.');

w liczebnikach '7' i '10' pierwsze *e* jest podobne do cyrylicckiego *ε*, drugie zaś jest łącińskim minuskułowym *e*. Nie można tutaj jednak podejrzewać związku z cerkiewszczyzną, ponieważ *e* podobne do cyrylicckiego *ε* funkcjonowało również w piśmie romańskim (Gieysztor 1973: 116; Cappelli 1901: 100). W liczebniku '4' po majuskułowym *C* następuje prawdopodobnie minuskułowe *e*. Zapis *CeS.III*. *TIRI*. sugeruje formę *četiri* (ale trudno uzasadnić obecność *s*); *Ccs* (z drugim minuskułowym *c*?) bardziej nasuwa związek z /š/ i postacią fonetyczną *štiri*, chociaż na /š/ wskazywałoby raczej *SC* (zob. zapis liczebnika '6')⁸.

Litera **n** w zapisach liczebników '1' i '9' wykazuje wyraźne podobieństwo do cyrylicckiego **н**; w zapisie liczebnika '10' **n** ma postać zbliżoną do **N**, tj. trochę się też różni od typowego łącińskiego **n**. Związek z cerkiewszczyzną jest jednak mało prawdopodobny, gdyż **n** podobne do cyrylicckiego **н** było w użyciu także w piśmiennictwie łącińskim (głównie romańskim)⁹.

⁷ W dalszej części artykułu po cyfrach 2, 3 wprowadzamy kropki (2., 3.). Takie zapisy informują, że odpowiednie liczebniki są liczebnikami porządkowymi (*drugi*, *trzeci*).

⁸ Uwaga Recenzenta: „może zapis liczebnika '4' należy odczytywać jako *č(e)štiri?*; byłoby to wówczas skontaminowanie dwóch (używanych jeszcze wtedy) form wariantywnych: *č(e)tiri* i *štiri*; po *C* (= *č*) jest chyba *e* (takie jak drugie *e* w '7' i '10')”.

⁹ Tak majuskułowe **N** zapisuje często również kopista Cod. 250.

W zapisach liczebników ‘9’ i ‘10’ na ich końcu znajduje się przekreślone θ (θ), tj. theta. Nie dopatrujemy się tutaj jednak związku z cyrylicą (oraz głągolicą) thetą (tj. θ) o wartości głoskowej scs. $\text{t}\chi$ (greckie θ). W naszych zapisach θ oznacza fonem /t/ lub /t’/¹⁰.

Zapis liczebnika ‘7’ rozpoczyna – trudne do objaśnienia – przekreślone **Z** oznaczające /s/. Fonem /s/ w innych zapisach symbolizuje litera **z**: ‘6’ i ‘10’; także podwójne **zz**: ‘8’. Mało prawdopodobne jest również nawiązanie do cyrylickich oznaczeń **z**¹¹. Jest to raczej tylko pomyłka pisarza, gdyż nie ma podstaw do przypuszczenia (ze względu na kształt ukośnej kreski), że pisarz chciał napisać **S**.

Pisownia liczebników słowiańskich w wykorzystanym rękopisie nie jest wprawdzie dokładna, ale tylko w dwóch wypadkach, tj. gdy chodzi o liczebnik ‘4’ i ‘6’, może być określona jako prymitywna. Nie reprezentuje ona jednak niższego poziomu niż np. pisownia *Zabytków fryzyńskich* z X wieku lub *Bulli gnieźnieńskiej* z 1136 roku. Należy pamiętać o tym, że pisarze długo mieli trudności przy graficznym oddawaniu dźwięków słowiańskich przy pomocy alfabetu łacińskiego.

Warto również w tym miejscu odnotować uwagę Recenzenta o wariantowości grafemów w zaprezentowanych zapisach¹².

3. Liczebniki główne 1–10 w języku prasłowiańskim

Za słuszne w naszych rozważaniach uważamy przywołanie najpierw form późnoprasłowiańskich liczebników głównych ‘1’ – ‘10’. Wprawdzie formy liczebnikowe w rękopisie – dotyczące cyfr II i III – z całą pewnością nie są liczebnikami głównymi, lecz porządkowymi (tj. są właściwie formalnie przymiotnikami), to jednak podamy w poniższym zestawieniu także naukowe ustalenia dotyczące budowy prasłowiańskich liczebników głównych ‘2’ i ‘3’. Wydaje się, że dane te mogą pomóc w wyjaśnieniu przyczyny użycia w dwóch wypadkach form liczebników porządkowych, chociaż pisarz mógł wprowadzić w całym rękopisie

¹⁰ Litera θ może oznaczać /t’/, jeśli się przyjmie założenie, że zapisy liczebnikowe odzwierciedlają język staropolski z drugiej połowy XII wieku.

¹¹ Chodzi o następujące litery: **z**, **z**.

¹² Uwaga Recenzenta: „można by zastanowić się nad zaobserwowaną wariantowością grafemów oddających samogłoskę *e*, a także spółgłoski *t*, *n* i spróbować odpowiedzieć na pytanie, czy ta wariantowość to problem czysto graficzny, czy może kryły się za nią, wyławiane uchem pisarza, różnice w brzmieniu wskazanych głosek [*E* = ‘*e*/(*t*)*e*?’; *e* = *e*?; *e* = *a*?; *e* (nie *e*) oczekiwane byłoby, analogicznie do ‘7’, w ‘8’; zapis *eN* w ‘10’ podkreślałby wąskość wymowy nosówki przedniej; może jednak przez θ wyeksponowane było inne od typowego brzmienie spółgłoski *t* po samogłosce nosowej?; w związku z tym θ powinno być też w ‘5’, ale tutaj *T* jest w ligaturze z *N*; kształt litery *n* w ‘10’ być może dlatego jest inny, że w połączeniu z *e* oznacza ona wąsko wymawianą nosówkę ϵ (?)”].

wyłącznie liczebniki główne. Prasłowiańskie formy liczebników porządkowych ‘2.’ i ‘3.’ oraz ich kontynuanty w kilku językach słowiańskich podajemy w tabeli w dalszej części artykułu.

1’: psł. **edъnъ*¹³, **edinъ*, **jedinъ*. Według SEJPSław (h. *jeden*, t. 1: 544–545): „–Psł. **(j)ed-inъ* (...), złożenie z liczb. głównego **inъ* ‘jeden; p. inny, (...)’ i part. pochodzenia zaimkowego **ed-* (...)” (s. 544). Liczebnik miał w prasłowiańskim i w scs. odmianę zaimkową: „§182. Liczebnik m. *jedinъ* (rzadziej), n. *jedino* (*jedъno*), f. *jedina* (*jedъna*) ‘jeden’ łączy się z rzeczownikiem jako przydawka, a odmienia się jak zaimek twarodematowy” (Brajerski 1973: 109). Również dzisiaj wskazuje się na zaimkowy charakter liczebnika głównego: „Liczebnik JEDEN, -NA, -NO ma końcówki odmiany zaimkowej, por. *ten, ta, to* (...)” (Nagórko 1998: 151).

‘2’: Liczebnik ‘2’ miał w prasłowiańskim i w scs. zaimkowe końcówki liczby podwójnej: *dъva* r.m., *dъvě* r.ż., r.n. (Brajerski 1973: 109; Nahtigal 1961: 229).

‘3’: W prasłowiańskim liczebnik funkcjonował w dwóch postaciach: **trъje* r.m. oraz **tri* r.ż., r.n.; odmieniał się jak tematy przymiotnikowe na *-i* (Nahtigal 1961: 229). „Liczebnik m. *trъje* (częściej *trije*), n. i f. *tri* trzy odmienia się według deklinacji *i*-tematowej” (Brajerski 1973: 110).

‘4’: Temat liczebnika ‘4’ w języku prasłowiańskim miał postać **četyr-*: **četyre* r.m., *četyri* r.ż. i r.n. Odmieniał się „jak liczebnik *trъje* (według deklinacji *i*-tematowej)” (Brajerski 1973: 110). N. van Wijk (1931: 209) oraz R. Nahtigal (1961: 229) dostrzegają w tym liczebniku spółgłoskowy temat przymiotnika. Temat spółgłoskowy poświadcza również – zdaniem N. van Wijka (1931: 209) – liczebnik **desętb*, który jest jednak (w przeciwieństwie do przymiotnikowego **četyre*) rzeczownikiem. Fleksję konsonantyczną bierze też pod uwagę R. Aitzetmüller (1978: 136): „Die Flexion ist konsonantisch, *četyre* m. wie **kamene, jelene, dъne, četyri* f. wie *materi, tri*”.

Liczebniki prasłowiańskie **pętb*, **šestb*, **sedmb*, **devętb* i **desętb* mają dokładne odpowiedniki w scs. „§186. Liczebniki **pętb*, **šestb*, **sedmb*, **devętb* i **desętb* były rzeczownikami o znaczeniu kolektywnym (zbiorowym). Odmieniały się jak *kostb*, tzn. według deklinacji *i*-tematowej żeńskiej, ale liczebnik **desętb* miał L sg *desęte*, N pl *desęte* lub *desęti*, G pl *desętb*, odmieniał się więc częściowo według deklinacji spółgłoskowej (piątej)” (Brajerski 1973: 110). Jeśli chodzi o liczebniki główne ‘5’ do ‘10’, autorzy gramatyk porównawczych języków słowiańskich oraz scs. są w zasadzie zgodni, gdy chodzi o rekonstrukcję ich postaci prasłowiańskiej oraz problemy semantyki i deklinacji.

¹³ T. Lehr-Spławiński (1929: 2002) podaje formę prasłowiańską *jed(ъ)nъ*. Autor brał pod uwagę obecność *ъ* lub być może śródgłosowa półsamogłoska *ъ* zamiast *o* to tylko błąd drukarski.

4. Uwagi o językach i dialektach słowiańskich z zachowanymi samogłoskami nosowymi

Kluczem do rozwiązania zagadki pochodzenia językowego liczebników będzie interpretacja kilku zagadnień językowych: obecność samogłosek nosowych, postać liczebnika głównego ‘1’ (ET. I. NO.), postać liczebnika porządkowego ‘3.’ (pol. *trzeci*), przyczyna użycia liczebników porządkowych ‘2.’ i ‘3.’ zamiast odpowiednich liczebników głównych.

W sprawie losów prasłowiańskich samogłosek nosowych *ę, *o powołamy się na dwie opinie Z. Stiebera:

§ 37. Samogłoski nosowe *ę* i *o*, które, jak już wyżej wspomniano, nie były fonemami, ale realizacją grup *eN*, *aN* (stąd ich stała fonetyczna długość), trzymały się na całym obszarze słowiańskim prawdopodobnie do w. X. W dialektach bułgarskich i macedońskich zachowały się znacznie dłużej (w literackim języku średniobułgarskim co najmniej do końca XII w.), w dialektach zachodniolechickich trwały aż do czasu zaniku tych dialektów, na terenie kaszubskim i w niektórych badanych dialektach polskich istnieją jeszcze fonologiczne nosówki, które jako osobne fonemy zamierają w polskim dialekcie kulturalnym. Samogłoski nosowe jako fonemy (por. niżej) zachowały się także w dialekcie podjuńskim na północnej peryferii terytorium słoweńskiego i w macedońskiej gwarze wsi Bobošica w Albanii (Stieber 1989: 46).

Jest sprawą oczywistą istnienie do dzisiaj kontynuantów prasłowiańskich samogłosek *ę, *o na polsko-kaszubskim obszarze językowym oraz w dialektach połabsko-pomorskich do ostatecznego ich zgermanizowania (Lehr-Splawiński 1929: 36–40; Kuraszkiewicz 1930). Z pewnością kontynuanty dawnych nosówek istniały w czasie powstania rękopisu Heiligenkreuz Cod 250 jeszcze (przynajmniej w niektórych dialektach) w języku bułgarskim (Mirčev 1978: 110–117) i macedońskim (Koneski 1967: 40–50), szczątkowo kontynuanty nosówek występują do dzisiaj w dialektach południowomacedońskich (Duma 1991). Jednak w świetle map OLA (t. 2a: kontynuanty *ę, t. 2b: kontynuanty *o) w dialektach macedońskich (w gwarze macedońskiej Bobošicy (Boboszczycy) w Albanii oraz w gwarach macedońskich w północnej Grecji) nie są już poświadczone samogłoski nosowe *ę*, *o* jako fonemy, lecz odpowiednie połączenia samogłoska + N. W zakresie kontynuantów *ę to: *aN*, *ǰaN*; w zakresie kontynuantów *o są to połączenia: *aN*, *aN*, *aN*, *oN*, *əN*.

We *Fragmentach fryzyjskich* (odzwierciedlających słoweński dialekt z X wieku z zachodniej lub północnej Karyntii) widoczna jest już wyraźnie przewaga form zdenalizowanych nad zachowanymi nosówkami (Kortland 1975). Zacytujmy jeszcze raz Z. Stiebera:

Choć dziś jeszcze istnieje północnosłoweński dialekt z nosówkami, to jednak zanik nosówek w rdzeniu języka słoweńskiego sięga X wieku. Już we FrFr. mamy tylko resztki nosówek w formach pisanych *sunt* (*sotb*), *mogoncka* (*mogotja*), *verun* (acc. od *vera*), *vuensih* (*vetbšičb*), jednak w ogromnej większości wypadków mamy pisownię jak *e* na miejscu nosówki przedniej, *o* lub *u* na miejscu nosówki tylnej: acc. *trebu*, loc. *vvozich* (*vvožičb*), acc. *nasu praudnu*, *imoki* (*imotji*), *boido* (aor. *pojdō*), *mosenic* (*mocēnikb*), *zueti*, *stuurise* (3. pl. aor.). W późniejszych zabytkach słoweńskich mamy już regularnie *o* na miejscu psł. *o*, zaś *e* na miejscu psł. *e*, podobnie jak w języku dzisiejszym (Stieber 1989: 47).

W dialektach karyneckich (tj. w dialektach północnosłoweńskich) zachowały się połączenia samogłoska + N oraz w części tego obszaru dialektalnego (tj. w dialekcie podjuńskim na obszarze Austrii) samogłoski nosowe jako osobne fonemy. W tym miejscu przywołam wypowiedź F. Sławskiego (1962: 38)¹⁴ o jednej z cech charakterystycznych dialektów karyneckich:

Przejście prasłowiańskich samogłosek nosowych *ę* *o* w szerokie *e* *o* (*ę* *o*). Są tu więc zachowane kontynuanty właściwe pierwotnej słoweńszczyźnie (o ich zasięgu była mowa wyżej). Za późniejszą denazalizacją samogłosek nosowych w Karyntii przemawia także bardzo częste zachowanie rezonansu nosowego przed zwartoszczelinową spółgłoską *č* w gwarze zilskiej, np. *srēnča* (ps. *sręŋtja*, słoweń. liter. *sreča* 'szczęście, powodzenie'), szcztątkowo też w innych gwarach i w innych warunkach, np. roz. *mīšenc* (ps. *mēšęčb*, słoweń. liter. *mesec* 'księżyc, miesiąc'). Do dziś zachowane zostały częściowo samogłoski nosowe w gwarach podjuńskich. W zgłoskach długich akcentowanych przechodzi tu *ę* w *ę* *a*, *o* zaś w *o* (wąskie albo szerokie): *pät*, ps. *pęts*, słoweń. liter. *pet* 'pięć'; *jčzjk*, ps. *jčzyk*, słoweń. liter. *jezik* 'język'; *čzak*, ps. *czak*, słoweń. liter. *czek* 'wąski'; *zob*, ps. *zob*, słoweń. liter. *zob* 'ząb'.

Poniżej podajemy odpowiedniki prasłowiańskich liczebników głównych (w wypadku liczebników '2.' i '3.' formy liczebników porządkowych, ponieważ niewątpliwie takie formy dokumentuje nasz rękopis) w tych językach, które w swojej historii zachowały różne postaci samogłosek nosowych.

¹⁴ Zamieszczamy fotografię cytatu z powodu braku kilku fontów w systemie operacyjnym komputera.

Odczytany zapis z kustosza	psł.	pol. ¹⁵	poł.	słoweń.	mac.	bułg.
⁹ ET.I.NO.	*edъnъ ¹⁶ r.m. *edъna r.ż. *edъno r.n.	jeden r.m. jedna r.ż. jedno r. n.	jadān r.m. *jānō r.ż. *janū r.n.	eden r.m. (en r.m., ena r.ż., eno r.n.)	еден r.m. една r.ż. едно r.n.	един r.m. едиа r.ż. едно r.n.
⁹ DRV. II. GI.	*drugъjъ	drugi	tōrō	drugi	друг, dial. дрў- ги wsp. вто- р(и)	друг, dial. дрўги, wsp. втори
⁹ TRE. III. TIGI.	*tretъjъ	trzeci	tríte	tretji	трет(и)	трети
⁹ CCS.III.TIRI.	*četyre r.m. *četyri r.ż. i r.n.	cztyrze, cztyrzy, sztyrzy, wsp. cztery	cítēr	četirje, četiri, štirje, štiri, wsp. štiri	четири	четири
⁹ PA.V. NT.	*pęť	pięć	pąť	pet	пет	пет
⁹ SCI.VI.ZT.	*šestъ	sześć	sist	šest	шест	шест
⁹ ZED.VII.EM.	*sedmъ	siedm, siedem	sídēm	sedem	седум	седем
⁹ OZ.VIII.EM.	*osmъ	ośm, osiem	vūsēm	osem	осум	осем
⁹ DE.VIII. WANTH.	*devęť	dziewięć	divąť	devet	девет	девет
⁹ DEC.X.ZENTH.	*desęť	dziesięć	disąť	deset	десет	десет

¹⁵ Skrót ten odnosi się do polsko-kaszubskiego obszaru językowego.

¹⁶ Opracowania naukowe podają również formy *edinъ, *jedin. T. Lehr-Splawiński wymienia jako formę prasłowiańską *jed(ъ)nъ, ale być może śródgłosowy ь to błąd drukarski.

Być może przydatne będzie w przyszłości uwzględnienie wariantów form liczebnikowych w dialektach języka słoweńskiego oraz najnowszych ustaleń z porównawczej morfologii słowiańskiej.

5. Hipotetyczne rozważania o przynależności językowej liczebników

Nic nie wiemy o kopiście całego rękopisu, tj. nie znamy jego życiorysu językowego/rodowodu językowego, zwłaszcza prymarnego języka ojczystego. Istotna jest narodowość pisarza, chociaż nie rozstrzyga ona definitywnie kwestii używanego języka, gdyż mógł pochodzić ze środowiska dwujęzycznego. Będąc zakonnikiem pochodzenia słowiańskiego lub niesłowiańskiego, np. niemieckiego, włoskiego, irlandzkiego¹⁷, mógł przebywać nawet w kilku klasztorach (w Czechach, w Austrii i w Słowenii, w Chorwacji) i się kontaktować z kilkoma językami słowiańskimi. Wiemy też, że w niejednym klasztorze zakonnikami byli przedstawiciele kilku narodów słowiańskich, co mogło być przyczyną międzysłowiańskich interferencji językowych.

Pewne jest tylko to, że w pierwszym etapie interpretacji zapisy liczebników należy powiązać z językami, które zachowały samogłoski nosowe – jak do dzisiaj język polski z kaszubszczyzną, połabski do końca swojego istnienia, w średniowieczu gwary słoweńskie na obszarze Karyntii (do dzisiaj w gwarach podjuńskich) oraz przed XIII wiekiem niektóre gwary bułgarskie oraz macedońskie, z których te ostatnie wykazują do czasów współczesnych ślady istnienia samogłosek nosowych.

Istnieje prawdopodobieństwo graniczące z pewnością, że autorem zapisów nie mógł być zakonnik posługujący się jakąś gwarą połabską, choćby dlatego że chrześcijaństwo dotarło do plemion połabskich znacznie później.

W największym stopniu o autorstwo zapisów można podejrzewać osobę znającą język słoweński (dialekt z Karyntii, szczególnie z obszaru gwar podjuńskich) lub język polski. Tylko teoretycznie możliwe jest pochodzenie autora kustoszy z bułgarskiego lub macedońskiego obszaru językowego – ze względu na samogłoski nosowe i kilka innych cech językowych. Jednak dwa czynniki raczej przemawiają za wykluczeniem tej możliwości: obecność w klasztorze katolickim byłego zakonnika z prawosławnego obszaru bułgarskiego lub macedońskiego jest tylko teoretycznie możliwa; oddziaływanie alfabetu cyrylicznego jest bardzo mało prawdopodobne.

Kontynuanty psł. *ę nie są w liczebnikach zapisane jednakowo – w liczebniku ‘5’ i ‘9’ przez *an* [AN], w liczebniku ‘10’ przez *en* [EN]. Ta niekonsekwencja

¹⁷ Irlandczycy jako mnisi byli w ramach misji iro-szkockiej aktywni w szerzeniu chrześcijaństwa na zachodnich ziemiach Słowian.

zapisów może być wskazówką, że wartość ustna kontynuantu psł. * ϵ reprezentowała pogranicze e i a ¹⁸. Taką wymowę, tj. krótkie przednie $\acute{a}$ ¹⁹, dla odpowiednika psł. krótkiego * ϵ w XII wieku bierze się pod uwagę w polskiej gramatyce historycznej (Klemensiewicz i in. 1965: 105). Nie wiadomo, jak w XII wieku dokładnie brzmiały kontynuanty psł. * ϵ w karynckich dialektach słoweńskich, w dialektach bułgarskich i macedońskich. Materiały OLA (1990), poświadczające w dwudziestowiecznych gwarach słoweńskich różne warianty kontynuantów psł. * ϵ , pozwalają sądzić, że w XII wieku samogłoski nosowe w języku polskim i słoweńskim dialektie karynckim (choćby z powodu dwukrotnego użycia litery a w zapisach nosówek) mogły wykazywać duże podobieństwo pod względem fonetycznym. Do dzisiaj zresztą – jak informuje F. Sławski (1962: 38) – w gwarach podjuńskich „[w] zgłoskach długich akcentowanych przechodzi tu ϵ w $\acute{a}$ q , (...): *pät*, ps. *pětъ*, (...)”. O barwie bułgarskich i macedońskich samogłosek nosowych w XII wieku nie można powiedzieć niczego pewnego.

A zatem zapisy **Pa .V. NT.**, **DE .VIII. WANŌ.** i **DE .X. ZENŌ.** można transkrybować nie tylko jako *pēt*, *devēt*, *desēt*, ale również jako *pät*, *devät*, *desät*.

Jak z powyższych uwag wynika, problemu językowego pochodzenia liczebników nie da się definitywnie rozstrzygnąć na podstawie obecności w zapisach przedniej samogłoski nosowej.

Być może ważniejsza w rozstrzygnięciu interesującego nas problemu jest postać liczebnika ‘1’. Zapis w naszym rękopisie odzwierciedla najprawdopodobniej wymowę *edno*. Jest to postać liczebnika głównego ‘1’ w rodzaju nijakim²⁰. Ze względu na brak j - związek z językiem polskim jest mało prawdopodobny. Ścisłe odpowiadają tej postaci fonetycznej liczebniki *edno* r.n. w bułgarskim i macedońskim. Ale można wziąć pod uwagę również słoweńskie *eno* r.n. (Bezłaj i in., t. 1: 124–125), które z pewnością wywodzi się z wcześniejszej (niepoświadczonej) formy *edno*.

Wydaje się, że do zapisu **TRE .III. TIGI.** (*tretiji*) najbardziej nawiązuje (ze względu na zachowanie $-j$ -) słoweński liczebnik *tretji* (Bezłaj i in., t. 4: 225)²¹.

¹⁸ Uwaga Recenzenta: „odnośnie do zapisów *an* (dla ‘5’ i ‘9’) i *en* (dla ‘10’) warto podkreślić, że pierwszy wskazuje na szeroką wymowę ϵ (zbliżoną do nosowego a), po wargowych p i v (labializacja), a drugi na wymowę wąskiego nosowego e , po zębowej s ”.

¹⁹ Chodzi o $\acute{a}$ z nadpisanym łuczkiem (brak takiego znaku w fontach).

²⁰ Uwaga Recenzenta: „*t* zamiast *d* w ‘1’ świadczyć może o osłabionej artykulacji spółgłoski *d* (co w konsekwencji doprowadziło do jej zaniku: *edn-* $\geq$ *en-* $\geq$ *en-*); końcowe $-o$ wcale nie musi wskazywać na rodzaj nijaki, może to być analogia np. do wł. *uno*, a nawet – po części – nawiązanie do słac. *oinos*”.

²¹ W związku z liczebnikami *drugi* i *tretiji* warto zamieścić uwagę Recenzenta: „Obok zapisów złożonych liczebników porządkowych *drugi* i *tretiji* (tu forma złożona zrównała się z prostą: *tretijb/-bjb* + $j\acute{b}$ $\geq$ *tretijb/-bjb*), o zapisy funkcjonujących jeszcze jako niezłożone formy liczebników porządkowych (wizualnie zrównane z głównymi) można by podejrzewać także: *pēt* $\leq$ *pětъ*, *š(i)est* $\leq$

Zapisy liczebników ‘2.’, ‘6’, ‘7’, ‘8’ oraz zapisy liczebników z nosówkami (‘5’, ‘9’ i ‘10’) nie pozwalają na jednoznaczne wskazanie konkretnego języka słowiańskiego jako źródła zapisów. Może nim być każdy z czterech uwzględnionych języków: polski, słoweński, bułgarski i macedoński.

Więcej istotnych informacji zawiera zapis liczebnika ‘4’. **CeS .III⁹**. (*quartus*) **TIRI.**, który można odczytać też ewentualnie jako *čtiri/štiri*, chociaż w zapisie po literze *C* jest *e*. Odpowiednikami mogą być staropolskie liczebniki *čtiri* > *cztyrzy* oraz *štiri* > *szyrzy*, jak również słoweński liczebnik *štiri*.

W świetle powyższych uwag zapisy liczebników w Heiligenkrenz, Cod 250 można łączyć zarówno z polską, jak i ze słoweńską podstawą językową (ściślej z karynczką lub karyncko-podjuńską odmianą terytorialną). Bardziej prawdopodobny wydaje się jednak związek z językiem słoweńskim, choćby ze względu na to, że rękopis powstał najprawdopodobniej w austriackim klasztorze i wobec tego nasuwa się przypuszczenie, że autor kustoszy znał raczej gwarę starosłoweńską (tj. karynczką), a nie gwarę staropolską. Byłyby to wobec tego najstarsze zapisy słoweńskich liczebników, starsze o prawie 300 lat od słoweńskich liczebników poświadczonych w rękopisie z 1458 r. (Mikhailov 1998: 189–196; Todorović 2011: 330)²². Wzmiankowany zabytek jest jednak w pewnym sensie cenniejszy niż nasz rękopis, ponieważ zawiera liczebniki od ‘1’ do ‘2000’. Oto zapisy liczebników od ‘1’ do ‘10’: **edem, dua, try, stiry, pet, ses, sedem, osam, deuet, deset** (Mikhailov 1998: 189).

Hipoteza o prawdopodobnie słoweńskiej podstawie językowej liczebników nie sugeruje jednak, że autorem zapisów był Słoweniec, szczególnie Słoweniec z Karyntii. Mógł być nim również Słowianin innego pochodzenia narodowego, Słowianin z mieszanej narodowo rodziny słowiańskiej lub pisarz, którego językiem ojczystym był niemiecki lub inny język niesłowiański. Nie można wykluczyć, że zakonnik pochodzenia niesłowiańskiego miał kontakt z kilkoma językami słowiańskimi (np. z polskim, czeskim, słoweńskim z obszaru Karyntii), ale żadnego nie znał dobrze. O pewnych brakach w kompetencji językowej autora kustoszy może świadczyć też użycie liczebników porządkowych *drugi, tretiji* zamiast spodziewanych liczebników głównych oznaczających ‘2’ i ‘3’. Z powodu niedostatków językowych pisarza prawdopodobnie pojawił się liczebnik główny ‘1’ w rodzaju nijakim zamiast w rodzaju męskim.

W związku z powyższym spostrzeżeniem nasuwa się pewna analogia do pochodzenia *Zabytków fryzyńskich*. Są to odpisy z X wieku i są związane z najstarszymi misjami chrześcijańskimi wśród Słowian. Przypuszczano, że ich

šestъ, devętъ ≤ devęťъ, desetъ ≤ desetъ; natomiast *sed(e)m ≤ sedmъ* i *os(e)m ≤ osmъ* możliwość ta chyba najmniej dotyczy, a *etno* i *č(e)štiri* bez wątplenia są zapisami liczebników głównych”.

²² Liczebniki te nie pochodzą ze słoweńskiego obszaru językowego, który zachował samogłoski nosowe. Za informację bibliograficzną o książce N. Mikhailova dziękuję dr Bojanie Todorović z Uniwersytetu Jagiellońskiego.

podstawy tekstowe pochodzą z VIII wieku Nie jest to jednak sprawa pewna. Warto w tym miejscu powołać się na opinię L. Moszyńskiego:

Zabytki fryzyńskie, nazywane też Fragmentami fryzyńskimi, należą do najstarszych pomników piśmiennictwa słow. Nie znany jest wprawdzie dokładny czas i miejsce ich powstania, nie ulega jednak dziś wątpliwości, że geneza ich wiąże się ściśle z działalnością najstarszych chrześc. misji wśród Słowian. Pierwsi mnisi iro-szkoccy dotarli do Karyntii już w połowie VIII w. W końcu VIII w. zorganizowane były planowe misje pod patronatem Karola Wielkiego przez patriarchat w Akwilei i arcybiskupstwo w Salzburgu (ob.), które obejmowały początkowo teren Karyntii, później także Panonii i Moraw. Powstanie Z. F. wyprzedza więc o około sto lat działalność literacką Konstantyna-Cyryla i Metodego. Zgodność pewnych fragmentów głągolicznego Euchologium Sinaiticum z Z. F. świadczy o tym, że misjonarze z Sołunia wykorzystali także istniejące już w Karyntii i Panonii teksty słow. Niektórzy jednak sądzą odwrotnie, tj. że Z. F. były lokalną transliteracją tekstu pierwotnie głągolicznego, a więc cyrylometodejskiego. Dotyczy to zwłaszcza Fris. II (Moszyński 1982: 24).

Słoweńcy uważają *Zabytki fryzyńskie* za najstarszy zachowany tekst w ich języku (Kos i in. 1996), ale reprezentuje on raczej język staro-cerkiewno-słowiański z domieszką nielicznych elementów słoweńskich²³. Widocznie transliteracji dokonał z głągolicy Słowianin z Karyntii, o czym świadczą przede wszystkim resztki samogłosek nosowych. Język zabytku ma zapewne charakter mieszany (staro-cerkiewno-słowiański i słoweński), ale Słoweńcy mają prawo zaliczać ten tekst do historii swojego języka narodowego ze względu na obecność w nim również słoweńskich elementów językowych.

6. Podsumowanie

Przeanalizowane zapisy liczebników dotyczą niewątpliwie liczebników słowiańskich, ale jednoznaczne wskazanie konkretnego języka słowiańskiego nie jest możliwe. Najbardziej przekonujące jest powiązanie ich pochodzenia ze słoweńskim obszarem dialektalnym szeroko rozumianej Karyntii (głównie ze względu na poświadczenie kontynuantu psł. *ę, liczebnik *eno* < *edno* oraz liczebnik porządkowy w postaci fonetycznej *tretji*), ale nie da się też definitywnie wykluczyć (ze względu na poświadczenie samogłosek nosowych) polskiej podstawy językowej. Nie jest pewne, czy autor zapisów liczebnikowych był Słoweńcem (a nawet Słowianinem); prawdopodobnie kontaktował się z kilkoma językami słowiańskimi (głównie ze słoweńskim) i być może nie znał dobrze żadnego z tych języków, chociaż chyba najlepiej słoweński.

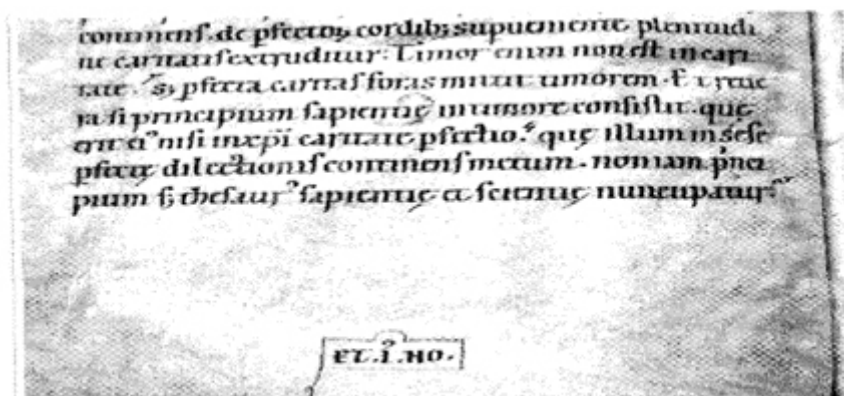
²³ *Zabytki fryzyńskie* nie należą jednak do kanonu scs.

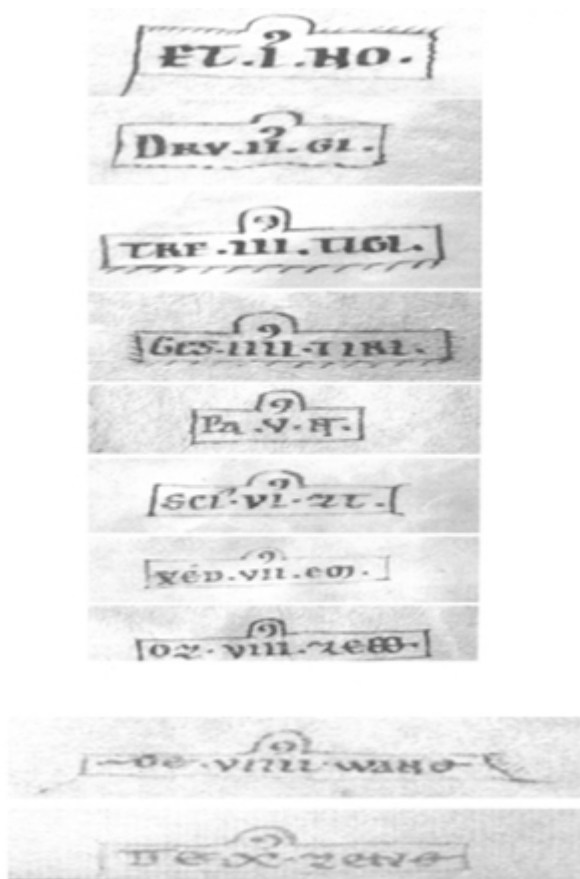
***

Przedstawione w artykule hipotezy są z pewnością kontrowersyjne. Spodziewamy się, że się spotkają z krytyką. Mamy jednak nadzieję, że krytyczne wypowiedzi będą zawierały bardziej wiarygodne objaśnienie pochodzenia językowego interesujących nas liczebników. Ogólnikowe stwierdzenie, że nasze stanowisko w tej sprawie nie przekonuje, potraktujemy jako mało przydatne w dalszej dyskusji.

Wykorzystany przez nas rękopis jest szczególnie ważny z kilku powodów. Jeśli jest rzeczywiście związany ze słoweńskim obszarem językowym, to na uwagę zasługuje po pierwsze fakt, że rękopis poświadcza najstarsze zapisy słoweńskich liczebników i tym samym jedne z najstarszych słoweńskich wyrazów apelatywnych. Po drugie, rękopis we wszystkich możliwych pozycjach (tj. w trzech liczebnikach) zawiera zapisy wskazujące na samogłoski nosowe jako odpowiedniki prasłowiańskiego *ę. Warto nadmienić, że *Zabytki fryzyjskie* dokumentują w większości odpowiednich form już denazalizację prasłowiańskich samogłosek nosowych. Po trzecie, rękopis jest świadectwem dawnej tendencji do posługiwania się pismem łacińskim. Jej początki można powiązać z *Zabytkami fryzyjskimi*. Zwycięstwo pisma łacińskiego w Słowenii nie musiało być sprawą oczywistą, skoro na obszar kulturowo-językowy ziem słoweńskich oddziaływała z pewnością głągolica epoki Cyryla i Metodego, a później mogła też oddziaływać głągolica chorwacka. Zaistnienie w słoweńskim średniowieczu cyrylicy też było teoretycznie możliwe jako wpływy serbskie i mniej prawdopodobne bułgarsko-macedońskie. Warto też pamiętać, że cyrylica aż do XV wieku była często używana w południowej Chorwacji. O zwycięstwie łacinki w Słowenii ostatecznie zdecydował czynnik religijny. Jest to ważny fakt w historii kultury słoweńskiej.

Poniżej zamieszczamy pierwszą stronę rękopisu łacińskiego wraz ze „słowiańskim” kustoszem. Z pozostałych stron rękopisu przejęliśmy tylko „słowiańskie” kustosze. Informacja o całości rękopisu znajduje się w przypisie nr 3.

Literatura

- Aitzetmüller R., 1978, *Altbulgarische Grammatik als Einführung in die slavische Sprachwissenschaft*, Freiburg i Br.
- Bezljaj F., Snoj M., Furlan M., Klemenčič S., 1976–2007, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, t. 1–5, Ljubljana.
- Brajerski T., 1973, *Język staro-cerkiewno-słowiański*, Lublin.
- Cappelli A., 1901, *Lexicon abbreviaturarum*, Leipzig.
- Duma J., 1991, *The development of the vowels *ǫ, *ę in the South-Eastern Slavic dialects*, [w:] *Studies in the Phonetic Typology of the Slavic Languages*, red. I. Sawicka, A. Holvoet, Warszawa, s. 63–112.
- Gsell B., 1891, *Verzeichniss der Handschriften in der Bibliothek des Stiftes Heiligenkreuz*, [w:] *Die Handschriften-Verzeichnisse der Cistercienser-Stifte I (Xenia Bernardina II,1)*, Wien.

- Gieysztor A., 1973, *Zarys dziejów pisma łacińskiego*, Warszawa.
- Kaska K., 2014, *Untersuchungen zum mittelalterlichen Buch- und Bibliothekswesen im Zisterziensertift Heiligenkreuz*, Wien (zob. https://www.academia.edu/10028471/Untersuchungen_zum_mittelalterlichen_Buch-_und_Bibliothekswesen_im_Zisterziensertift_Heiligenkreuz (dostęp: 15.08.21)).
- Klemensiewicz Z., Lehr-Spławiński Z., Urbanczyk S., 1965, *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Warszawa.
- Koneski = Конески Б., 1967, *Историја на македонскиот јазик*, Скопје.
- Kortland F., 1975, *Jers and Nazal Vowels in the Freising Fragments*, „Slavistična revija”, 3–4, s. 402–412.
- Kos J., Jakopin F., Faganel J. (red.), 1996, *Zbornik Brižiński spomeniki*, Ljubljana.
- Kuraszkiewicz W., 1930, *Połabskie samogłoski nosowe*, „Slavia Occidentalis”, rocz. 9, s. 316–343.
- Lackner F., Haidinger A., 1891 [w:] *manuscripta.at* Mittelalterliche Handschriften in Österreich https://manuscripta.at/hs_detail.php?ID=30416 (dostęp: 15.08.21).
- Lehr-Spławiński T., 1929, *Gramatyka połabska*, Lwów.
- Mikhailov N., 1998, *Früslowenische Sprachdenkmäler. Die handschriftliche Periode der slowenischen Sprache (XIV. Jh. bis 1550)*, Amsterdam.
- Mirčev 1978 = Мирчев К., *Историческа граматика на българския език*, София.
- Moszyński L., 1982, *Zabytki fryzyjskie*, [w:] *Słownik starożytności słowiańskich. Encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych do schyłku wieku XII*, pod red. G. Labudy, Z. Stiebera, t. 7: Y–Ž i Suplementy, s. 24.
- Nagórko A., 1998, *Zarys gramatyki polskiej (ze słowotwórstwem)*, Warszawa.
- Nahtigal R., 1961, *Die slavischen Sprachen. Abriß der vergleichenden Grammatik*, Wiesbaden.
- OLA = *Общеславянский лингвистический атлас. Серия фонетико-грамматическая. Вып. 2а: Рефлексы *ę*, ред. В.В. Иванов, Москва 1990; Вып. 2б: *Рефлексы *ǫ*, ред. J. Basara, Wrocław 1990.
- SEJPSław = Sławski F., 1952–1956, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, t. 1: A–J, Kraków.
- Sławski F., 1962, *Zarys dialektologii południowosłowiańskiej (z wyborem tekstów gwarowych)*, Warszawa.
- Stieber Z., 1989, *Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich*, Warszawa.
- SWO 1995 = *Słownik wyrazów obcych. Wydanie nowe*, Warszawa.
- Todorović B., 2011, *Język słoweński*, [w:] *Słowiańskie języki literackie. Rys historyczny*, pod red. B. Oczkovej, E. Szczepańskiej, przy współpracy T. Kwoki, Kraków, s. 325–352.
- van Wijk N., 1931, *Geschichte der altkirchenslavischen Sprache. Erster Band: Laut- und Formenlehre*, Berlin und Leipzig.

References

- Aitzetmüller R., 1978, *Altbulgarische Grammatik als Einführung in die slavische Sprachwissenschaft*, Freiburg i Br.
- Bezljaj F., Snoj M., Furlan M., Klemenčič S., 1976–2007, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, t. 1–5, Ljubljana.
- Brajerski T., 1973, *Język staro-cerkiewno-słowiański*, Lublin.
- Cappelli A., 1901, *Lexicon abbreviatarum*, Leipzig.
- Duma J., 1991, *The development of the vowels *ǫ, *ę in the South-Eastern Slavic dialects*, [w:] *Studies in the Phonetic Typology of the Slavic Languages*, red. I. Sawicka, A. Holvoet, Warszawa, s. 63–112.
- Gsell B., 1891, *Verzeichniss der Handschriften in der Bibliothek des Stiftes Heiligenkreuz*, [w:] *Die Handschriften-Verzeichnisse der Cistercienser-Stifte I (Xenia Bernardina II,1)*, Wien.
- Gieysztor A., 1973, *Zarys dziejów pisma łacińskiego*, Warszawa.
- Kaska K., 2014, *Untersuchungen zum mittelalterlichen Buch- und Bibliothekswesen im Zisterzienserstift Heiligenkreuz*, Wien (zob. https://www.academia.edu/10028471/Untersuchungen_zum_mittelalterlichen_Buch-_und_Bibliothekswesen_im_Zisterzienserstift_Heiligenkreuz (dostęp: 15.08.21))
- Klemensiewicz Z., Lehr-Spławiński Z., Urbańczyk S., 1965, *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Warszawa.
- Koneski B., 1967, *Istorija na makedonskiot jazik*, Skopje.
- Kortland F., 1975, *Jers and Nazal Vowels in the Freising Fragments*, „Slavistična revija”, 3–4, s. 402–412.
- Kos J., Jakopin F., Faganel J. (red.), 1996, *Zbornik Brižinski spomeniki*, Ljubljana.
- Kuraszkiewicz W., 1930, *Połabskie samogłoski nosowe*, „Slavia Occidentalis”, rocz. 9, s. 316–343.
- Lehr-Spławiński T., 1929, *Gramatyka połabska*, Lwów.
- Lackner F., Haidinger A., 1891 [w:] *manuscripta.at Mittelalterliche Handschriften in Österreich* https://manuscripta.at/hs_detail.php?ID=30416 (dostęp: 15.08.21).
- Mikhailov N., 1998, *Früslowenische Sprachdenkmäler. Die handschriftliche Periode der slowenischen Sprache (XIV. Jh. bis 1550)*, Amsterdam.
- Mirchev K., 1978, *Istoricheska gramatika na balgarskia ezik*, Sofia.
- Moszyński L., 1982, *Zabytki fryzyjskie*, [w:] *Słownik starożytności słowiańskich*, pod red. G. Labudy, Z. Stiebera, t. 7, s. 24.
- Nagórko A., 1998, *Zarys gramatyki polskiej (ze słowotwórstwem)*, Warszawa.
- Nahtigal R., 1961, *Die slavischen Sprachen. Abriß der vergleichenden Grammatik*, Wiesbaden.
- OLA = *Obshchესlavjanskij lingvističeskij atlas*. Seriya fonetiko-grammaticeskaya. Vyp. 2a: *Refleksy *ę*, ed. V.V. Ivanov, Moskva 1990; Vyp. 2b: *Refleksy *ǫ*, ed. J. Basara, Wrocław 1990.
- SEJPSław = Sławski F., 1952–1956, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, t. 1: *A–J*, Kraków.
- Sławski F., 1962, *Zarys dialektologii południowosłowiańskiej (z wyborem tekstów gwarowych)*, Warszawa.

- Stieber Z., 1989, *Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich*, Warszawa.
 SWO 1995 = *Słownik wyrazów obcych. Wydanie nowe*, Warszawa.
 Todorović B., 2011, *Język słoweński*, [w:] *Słowiańskie języki literackie. Rys historyczny*, pod red. B. Oczkovej, E. Szczepańskiej, przy współpracy T. Kwoki, Kraków, s. 325–352.
 van Wijk N., 1931, *Geschichte der altkirchenslavischen Sprache. Erster Band: Laut- und Formenlehre*, Berlin und Leipzig.

Summary

“Slovenian/Carinthian/Jaun Valley dialect” numerals found in a Latin manuscript dated to the third quarter of 12th century (Heiligenkreuz, Cod. 250)

The numerals in question are used to number the pages of a medieval Latin manuscript. These are cardinal numerals, transcribed as follows: *edno*, *četiry*, *pęt*, *šest*, *sedem*, *osem*, *devęt*, *desęt*. In addition, two ordinal numerals, *drugi* and *tretiji*, also appear there.

The words analysed here are undoubtedly Slavic numerals, but it is not possible to assign them with certainty to a specific Slavic language. The most probable theory of their origin links them to the Slovenian dialectal area in Carinthia (mostly due to attested continuation of Proto-Slavic *ę, the *eno* < *edno* numeral and the phonetic spelling of the ordinal numeral as *tretiji*), although a Polish linguistic substrate cannot be definitely ruled out due to attested nasal vowels.

Keywords: Slovenian language, Slovenian numerals, Slavic and Slavonic nasal vowels.